

OLUMSUZ SÖYLEMİN BÜYÜSEL VE KUTSAL NİTELİĞİ

Kürşat ÖNCÜL*

ÖZET

Söz düşüncenin dillik bir yapı içerisinde şekillenen anlamlar bütünüdür.

Söz düşüncenin dillik bir yapı içerisinde şekillenen anlamlar bütünüdür. İnsanoğlu somut unsurlar dışındaki çeşitli öğelerin de canlı bir nitelik taşıdığını düşünmüş ve ifade ettiği "söz"ün de soyut bir kavram olmadığını kabul etmiştir. Bu kabul dua ve bedduaların anlam kazanmasına, bağlantılı biçimde bireyin olumsuz sözlerden kaçınmasına ve korkmasına yol açmıştır.

Anahtar Kelimeler: Olumsuz Sözler, Söz ve Kutsal, Söz ve Korku.

MAGICAL AND HOLY ATTRIBUTE OF NEGATIVE DISCOURSE

ABSTRACT

Word is a part of the whole meaning within a structure in the language of ideas. Concrete elements of various elements other than human beings in a living thought and expression properties that carry the "saying" is not an abstract concept known as adopted at fame. Accepted meaning of this prayer and curse to win, bağlantılı way to avoid negative comments of the individual and has led to fear.

Key Words: Negative Words, Music and the Sacred, Music and Anxiety.

---

*Yrd.Doç.Dr., Kafkas Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Halk Bilimi Ana Bilim Dalı, onculkursat@yahoo.com.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/8 Fall 2009*

İnsanoğlu, günümüz sosyo kültürel yapısına yüz binlerce yıllık bir dönemin sonucunda ulaşmıştır. Bu sürecin oldukça büyük bir kesimini kaplayan “sözlü kültür dönemi” insanoğlunun kolektif bilinçaltının şekillenmesinde önemli bir rol oynamıştır. Sözlü kültür dönemi sonrasında ortaya çıkan yazı ve dolayısıyla yazılı kültür, mitik kültürle arasında temelde düşünsel anlamda olmak üzere derin bir ilişki kurmuştur. Ortaya çıkan bu ilişki sadece söz ve yazıdan ibaret olmayıp ifade, düşünce, analiz, inanç ve tecrübe gibi öğelerin bileşimini ağız ile insan beyni arasındaki ilişki aracılığıyla yaşamın hemen her alanına etkisini yansıtmıştır (Abdullah 1997, 15).

İnsan ve tabiat ilişkisinin net bir şekilde görüldüğü mitolojik dönemin düşünüş tarzında, eski insanın çevresine bakışı ve doğayla çeşitli yönlerden mücadelesi mitolojik düşünüş tarzının şekillenmesinde temel etkidir. Zamanla her iki kültür dönemi arasındaki ilişkiler karmaşıklaşınca yazılı kültür güç kazanmış, kendini kabul ettirmiş ve sonuçta yeni bir düşünsel dönem ortaya çıkmaya başlamıştır. Değişim, yazılı kültürün otoritesini güçlendirince günümüzde sözlü kültür ürünleri yazılı kültürün etkisi altında estetik değer taşıyan kalıplar olarak kabul edilmiş ve sadece bu formda ele alınmışlardır. Buna karşın bu sözler söylenildikleri dönemlerde bu kaygıdan çok daha uzak amaçlar doğrultusunda bir misyon yüklenmiştir. Mitolojik dönemin temel üslubunun sözün mutlak hâkimiyetine dayanması söze her şeyi içinde toplayabilen gereğinde canlandıran, şahit gösterilen, cezalandıran veya hür bırakan bir güç vermiştir. Bu güç, etik seviyeden başlar ve fiziki nitelik kazanmaya kadar yükselir. Mitik dönemin yansımasını ve toplum üyelerinin kabulünü üzerinde taşıması nedeniyle güçlenen söz, bu gücüyle yaşamın kurallar çerçevesini, davranış normlarını ve hayat şartlarını şekillendirir (Abdullah 1997, 50–54).

Sözlü kültür döneminde toplumlardaki kelimelerin büyük bir güç simgelediği yolunda belirtilen ortak ve evrensel görüşe karşın (Ong 2003, 47) sadece bu yaklaşımla sözlü kültürü kusursuzca ve anlamlıca kavramak pek kolay değildir (Ong 2003, 24). Eldeki verilerin daha çok antropolojik ve arkeolojik kalıntılar olması bu anlaşılabilirliğin net bir şekilde çözülememesindeki etkenlerden biri olmasına karşın çözüm noktasında yararlanılacak kaynaklar da yine bu alanlardır. Eldeki bilgilerden hareketle sözlü kültürlerde insanların büyük bir olasılıkla kelimelerin büyüklüğüne inanmaları ve kelimeleri zorunlu olarak söylenen seslendirilen bir güç tarafından harekete geçirilen şeyler olarak algıladıkları ifade edilmiştir (Ong 2003, 48).

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/8 Fall 2009*

Günümüzde estetik değer olarak ele alınıp incelenen sözleri “her çağın düşünsel biçimleri o çağın düşün biçimi yoluyla türetilir.” (Şenel 1985, 5) prensibinden hareketle kendi bağlamlarında değerlendirmek sözlü kültür döneminin sosyal, ekonomik, psikolojik koşullarını ortaya koymak ve bunlar doğrultusunda yorumda bulunmak gerekir. Kolektif düşünüşün izlerini yansıtan sözel ürünlerde toplum psikolojisini ve bu psikolojik etkenleri doğuran sosyal yapıyı beraber ele almak gerekir. Sözel ifadeler bu doğrultuda bakıldığında ilk sözel sanatların aşırı biçimde şiddet barındırdığı görülür. Sözel ifadelerdeki şiddet düşkünlüğü, zamanın ardı arkası kesilmeyen ağır yaşam koşullarıyla kısmen açıklanabilir (Ong 2003, 61) ancak sadece bu merkezde yoğunlaşmak yanılgılara götüreceğinden dönemin sosyal şartlarını yani besin gereksinimi nedeniyle yaşanan toplumlararası çatışmalar, dinsel ve büyüsel kabuller ekseninde ele almak zorunluluğu ortaya çıkar. Şiddet içeren sözleri birkaç örnekle açıklamak konunun somutlaştırılmasında katkıda bulunacaktır. Hemen her toplumda evlilik ve evlilikle ilgili her tür pratik kutsal bir tören olarak kabul edilir. Bu kutsiyet evliliğin ilk aşaması olarak kabul edilecek pratikte “beşik kertmesi” ve “söz kesmek” şeklinde evlilik yolundaki son noktada ise “nikah kıymak” sözü ile adlandırılmıştır. Adlandırmalardaki kertmek, kesmek ve kıymak sözleri kutsal kabul edilen bir törende dahi ne derece sert bir söylemin kullanıldığını gösterir. Evliliğin kutsiyeti ve önemi bu törenle ilgili geri dönülmez kurallar getirilmesine ve bunun sözel dokuda şekillenmesine neden olmuştur. Her üç sözcüğün de bir bütünü bölmek, parçalamak anlamlarında olması, evlenecek çiftlerin bir bütün olarak kabul edilmesindeki etkinin bir göstergesi olarak kabul edilebilir. Bu birlikteliğin, bütünün bozulması kertilmeye, kesilmeye işaret etmektedir. Kesmek sözcüğü somut bir ifade olması yönüyle sözün somutluluğu ve maddi varlığı kabul edilmiş görünmektedir.

Eski Türk kültüründe andlarda söylenen ve “söz vermek”, sözünde durmak anlamlarında kullanılan “gök girsin kızıl çıksın” sözündeki sertlik de açıkça kendini gösterir. Bu söylemdeki gök ifadesi eski Türklerdeki “gök”ün kutsallığına; kızıl ifadesi de “kan”ın çıkmasına dolayısıyla yaşamın sonlanmasına işaret eder. Sözün hayatın her noktasında bu derece sert bir yapıda olması söylenen her eylemin yapılmasının gerekliliğine inanılmasından kaynaklanır. Yalan söylemenin eski Türk toplumunda büyük bir suç kabul edilmesinin ardında yatan etmenlerden biri belki de en önemlisi sözün kutsallığına olan bu inançtan dolayı kutsala saygısızlık yapılmasına olan kabuldür. Bu anlayış zamanla farklı kültürlerle etkileşim, sosyal yapının bozulması, törenin yeterince işletilememesi gibi çeşitli nedenlerle eski

---

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/8 Fall 2009*

değerini kısmen yitirmiştir. Ancak destanların ve destancıların günümüzde dahi kutsal kabul edilmesi ve destan sözlerinin bir nevi kutsal sözlermiş gibi korunmaya çalışılması söze verilen kutsallığın çeşitli şekillerde yaşatıldığının göstergesidir.

Sözün sertliğinin ve şiddet içermesinin ardında doğa-insan ilişkisi en fazla dillendirilen görüşlerdendir. Doğal yaşama müdahalelerde bulunarak istedik değişimleri gerçekleştirmeye çalışan insanoğlu, bu uğraşında günümüzün teknolojisine karşın hala istediği başarıya ulaşmış değildir. Binlerce yıl öncesinin koşullarında bu uğraş elbette çok daha yorucu ve mücadelecı gerektirmektedir. Bu uğraşında bir yandan fizyolojik gereksinimlerini gidermeye çalışan insanoğlu diğer yandan yaşama kaygısıyla kendisiyle çatışan hemcinslerine karşı kendini savunacaktır. Sosyal yaşamın, hayatta kalmanın bu derece zorluğu, bilimsel düşünüş öncesinin büyüsel ve dinsel kabullerinin yaşam üzerindeki yoğun etkisiyle birleşince dönem insanı her hareketinde uyması gereken yoğun kurallar dizgesi içerisinde kalmıştır. Büyüsel ve dinsel kurallar ağızdan çıkan sözün içselleştirilerek, gücü özel bir şekilde varlığın en yüksek sorunu olan kutsalla doğrudan bağlantılı kılmıştır. Kutsalla birey arasında var olan ve söze yüklenen büyüsel-dinsel etki bu niteliğiyle toplum yaşamını şekillendirmiştir.

Duygusal gerilim durumlarında oluşan ortak ve farklı yönlerine karşın toplum yaşamı üzerinde en etkili unsurlardan olan din ve büyü doğaüstü alanda olumsuz durumlardan kurtulmayı ve çıkış yolunu bulmayı sağlar (Malinowski 2000, 88). Din, yaşamı ve ölümü kucaklayan yapısıyla bütün kolektif eylemlerden ve özel yaşamın bütün belirleyici olaylarıyla doğrudan bağlantılı olması yönüyle ilkelin bütün düşünce dünyasını ve bütün pratik çıkarlarını kuşatır (Malinowski 2000, 15). Dinde karşılaştığımız bütün sözlü ayin biçimlerini yemin törenlerini, dilek ve istekleri, duaları, yakarmaları büyüde de görürüz (Mauss 2005, 104). Bu nedenle sözlü kültür döneminin sosyo psikolojik dünyasında büyü ve dinsel öğeler bir nevi iç içedir. Bu birliktelik nedeniyle eski toplumların büyüsel dinsel ayinleri

1.Özel sözcük biçimleri ya da özel bir sözlükle gerçekleştirilen ve genellikle önemli durum ya da eylemlerle bağlantılı olan dinsel ya da büyüsel tören ya da işlemler sistemi

2.Teknolojik rutinle bağlantılı olmayan gizemli varlık ya da güçlere göndermede bulunan durumlar için önceden belirlenmiş formel davranış şeklinde tanımlanmıştır. (Özbudun 1997, 16)

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/8 Fall 2009*

Dikkat edilirse tanımı itibarıyla büyü bir inanç konusudur (Mauss 2005, 142). Buradaki inanç daha ziyade toplumsal kabul anlamındadır, çünkü etkisine bütün grubun inanmadığı hareketler büyü kabul edilmez. Söze verilen bu özel yapı olumlu ve olumsuz söylemlerin her ikisi için de geçerlidir. Kalıplaşmış olumsuz söylemler, sözlü ayinler içinde ele alındığında büyüün bir parçası olarak kabul edilir. Olumsuz kalıplaşmış söylem büyüsel bir formatta değerlendirildiğinde sözü söyleyecek olan kişinin de büyüyle büyücüyle bir ilişkisi olduğu ortaya çıkar. Bu yönüyle olumsuz sözleri, bir ritüel formatında söyleyecek olan büyücü, ölümü getirecek söz içinde kurbanın sonunu betimleyen eylemleriyle yaptığı büyüün heyecanı ve bu heyecana anlam veren eylemi belirten söz ve cümleler kullanır. Büyücü, büyüün yapıldığı kişiye karşı kırıyorum, burkuyorum, yakıyorum, parçalıyorum gibi sözleri öfkeli tonlarda tekrarlar (Malinowski 2000, 73) istenen şeyi çağıran, düzenleyen ya da ona emreden sözcükler kullanır. Sözün kutsal fonksiyonu bu anlamda en büyük rakibi olan yazıyla karşılaştırıldığında çok daha üstün bir noktadadır. Ancak yazı sözün bu gücünü ele geçirmek amacıyla büyüsel ve dinsel noktada görev üstlenmiştir. Sözün görevini üstlenmesine karşın yazı, birbirinden oldukça farklı pek çok toplumda sözün gücüne ulaşamamıştır. Bunun en güzel göstergelerinden biri Hristiyanların kilise ayinlerinde İncil'i yüksek sesle okumaları ve Tanrı'nın insanların yazdıklarına değil konuştuklarına inanmalarıdır (Ong 2003, 93). Dede Korkut Hikayeleri'nde ise evlat hasreti nedeniyle Oğuz beyleri dua eder. Sözün mukaddes bir anlam taşıdığı "o zamanda beğlerin alkışı alkış, kargışı kargış idi." ifadesiyle hayat bulur. Büyüsel ve dinsel her tür pratik için kutsal bir alanın bulunması gerekir. Bu mekânlar kutsalın/yaratıcının kendini hiyerofanilerle de olsa gösterdiği alanlardır (Eliade 1991, 23). Göksel kutsallarla iletişim için birçok özel ibadetgâh yapılmasına karşın yeraltı âleminin güçleriyle görüşmek için genelde özel bir mekân yapılmamış mağaralar, oyuklar, kuyular, su başları, mezarlıklar gibi doğal geçiş yerleri tercih edilmiştir. Büyüsel ve dinsel pratikler için gereken özel mekânlar olumsuz söylemlerde bu tür bir nitelik göstermemelerine karşın söyleyicileri açısından farklılaşır. Yaşanılan tecrübelerden hareketle bazı kişilerin söylemlerinin etkili olduğu ve bu kişilerin gözlerinden ve olumsuz söylemlerinden korkulduğu günümüzün dahi sosyo psikolojik realitesidir.

Toplumsal gelişimle birlikte konuşma, söz dolayısıyla düşünme yeteneği de gelişmeğe başlar. İkisi birlikte bilgi birikimini ve bilgi aktarımını geliştirir, bu durum da toplumsal ve kültürel evrimin hızlanması anlamına gelir (Şenel 1985, 57) Ancak tüm gelişmelere karşın insanoğlunun istek ve beklentileri devam eder. Bunların

---

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/8 Fall 2009*

gerçekleşmemesi veya olumsuz bir şekilde gerçekleşmesi insanoğlunun doğaüstü varlıklara ve doğaüstü eylemlere inancını devam ettirmesine neden olmuştur. Mitik dönemde kolektif düşünüş tarzı olarak söze verilen kutsallık Rönesans hareketleri ve pozitif bilimlerin gelişimiyle birlikte kolektiviteden arınmış ama bireyin düşünsel dünyasında yaşamaya devam etmiştir. Mitik dönemin sözlü kültürü yansıtması nedeniyle mit tamamıyla kolektifin davranış tarzı ve onun bütünü ise yazı da ferdin davranış tarzını düzenleyen normlar bütünüdür (Abdullah 1997, 63). Sözlü kültürden yazılı kültüre ya da bilimsel düşünüş alemine geçiş bir anda olmadığından söz belirli alanlarda kendi özelliklerini korumayı başarmıştır. Büyünün, dinin ve geçmişin kabullerinden ne denli uzaklaştığımızı düşünsek de ta anlamıyla ayrılmış değiliz. Jung'un arketip kavramının ve bilinçaltının levhalarının tamamıyla reddedilemeyeceği günümüz bilimsel anlayışında yaşadığımız toplumun ekonomik, toplumsal, ideolojik kurumlarının temellerinin çok eskilere dayandığı kaçınılmaz bir gerçektir. Bu gerçek "şom ağızlı" kişilere olan inancın sona ermesine kadar devam edecektir. Kolektif bilinç, binlerce yıldır sözü ve çeşitli kalıplaşmış sözleri söyleyenleri diğerlerinden ayırmıştır bu süreç sona erinceye kadar söze ve özel sözleri söyleyenlere karşı verilen özellikleri de koruyacaktır.

KAYNAKÇA

- ABDULLAH, Kemal, Abdullah, Gizli Dede Korkut, (Aktaran: Ali Duymaz), Ötüken Neşriyat, İstanbul 1997
- ALAEDDİN, Şenel, Alaeddin, İlkel Topluluktan Uygur Topluma Geçiş Aşamasında Ekonomik Toplumsal Düşünsel Yapıların Etkileşimi, Birey ve Toplum Yayınları, Ankara 1985
- BRONİSLAW, Malinowski, Bronislaw, Büyü Bilim ve Din, Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2000
- ELİADE, Mircea, Kutsal ve Dindışı, (Çeviren: Mehmet Ali Kılıçbay), Gece Yayınları, 1991
- MARCEL, Mauss, Marcel Sosyoloji ve Antropoloji, (Çeviri: Özlem Doğan), Doğubatı Yayınları, Ankara 2005
- ONG, Walter Ong J., Sözlü ve Yazılı Kültür Sözüün Teknolojileşmesi (Çev.Sema Postacıoğlu Banon), Metis Yayınları, İstanbul 2003
- ÖZBUDUN, Sibel, Ayinden Törene Siyasal İktidarın Kurulma ve Kurumsallaşma Sürecinde Törenlerin İşlevleri, Anahtar Kitapları Yayınevi, 1997

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/8 Fall 2009*